

A KITÖRLÉS ÉS NYOMÁBAN A REGÉNY

– Végel László *Bűnhődéséről*

Végel László új könyve könyörtelenül következő: a „romantikus” nacionalizmus és az absztrakt univerzalizmus egyidejű elutasítása teszi érdekessé és radikálissá, remek esszévé és nagyszerű regénnyé. Európa ugyanis szerinte azt jelenti: kisebbségiség, belső hasadtság. Sokféleség, lezárhatatlanság. Röviden: a formátlan regény szelleme, ahogy Milan Kundera is mondta. Ezt sem a nacionalizmus kizárólagossága, sem az univerzalizmus nem értheti. A kizárólagosság ugyanis nem is ismerheti a hűséget, tagadja a kultúra folytonosságát, hagyományromboló, hiszen mindent el akar törölni az „egyetlen”, az igazin kívül. Az etnikai tisztogatások kulturális és nyelvi tisztogatások is voltak, és a múlt században ezek tüntették el a soknyelvű, sokkultúrájú Közép-Európát mint kulturális földrajzi egységet. Romániából, Csehországból, Lengyelországból eltűntek a németek, és eltűntek mindenhol a zsidók. Ennek megismétlődése kicsiben, ahogy eltűnik lassan immár teljesen Végel száműzetésbeli hazájából, Újvidékről a harmadik etnikum, a magyarság is. Újvidék pe-

rem lett, a hontalanság földje, éppen azért, hogy az egyneműség földjévé vált. A peremvidékről is távozott, méghozzá az emlékek birodalmába, a multikulturalitás. A városok emléke azonban maga is anyag, szeceszziós épület, mely hol elveszti, hol – látszatra – újra megtalálja funkcióját. Az épületek nyomok lesznek, egy sosem volt, de kulturális képzetként eleven város romjai, amelyek megindítják a fikcionáló fantáziát. A hagyományromboló nacionalizmus és a bolsevizmus kitörlési kísérleteit őrzik az épületek, a lakók nyomait a házak (az egykori zsidókét a Jevrejszkan a nagy zsinagóga), mert végül mind nyomot hagynak a kitörlés kísérletei is, ahogy egymásra rétegződve történelemmé válnak: erre példa az ezerszer átnevezett Dornstädter kávéház története, katasztrófaanekdotája is a *Bűnhődésben*. A száműzetés végül hazává válik.

Mi volt és mi lett volna Újvidék, mi volt és mi lett volna Trieszt, Közép-Európa, a Balkán? Mi is volt pontosan Közép-Európa soha be nem teljesülő ígéretének két legutóbbi leteleményese, a Monarchia és Jugoszlávia? – ezek a könyv kérdései. És ezek azok a kérdések is egyben, amelyekre az absztrakt univerzalizmus nemhogy válaszokat nem tud adni, de univerzalistaként még csak feltenni sem lehet őket. Az univerzalista számára egyként partikuláris és jelentéktelen minden kisebbségi sajátosság: a kisebbségiség nem más, mint számtalan „identitás”, számtalan partikularitás bonyolult hálózata, amelyből nem lehet egyet sem „autentikusnak”, igazinak kinevezni. A nacionalista agresszívan egyneműsít, az univerzalista figyelmen kívül. „Camus és Sartre után Musil-t olvastam, Doderert és Joseph Rothot.” Az egzisztenciális, univerzális száműzöttségtől el a sajátos, regionális száműzöttségig – legsajátabb idegenségéhez. Végel épp ezért elsősorban nem nacionalistaként félti saját közösségét, a vajdasági magyarságot, hanem ennek az egykori, hagyományos sokféleségnek egyik legfontosabb alkotójaként. Kevesen féltik annyira bensőségesen, mint ő, aki, persze, köztük is száműzetésben él. A Magyarországról áthazafiaszkodó absztrakt nacionalisták meg végképp

nem értenek semmit mindebből. A bűnhődés motívuma pedig nyilván Camus-tól jön (Dosztojevszkijtől indulva, Kafkán keresztül), az örökös idegenség állapota, amelyben „az ember mindenképp hibás egy kicsit”, ahogy a *Közöny* Meursault-ja mondja.

A Jugoszlávia felbomlását megelőző időkben, Németországban járunk az egyik jelenetben, egy írócsoport különböző nációjú tagjait látjuk több nyelven veszekedni. Német vendéglátóik nem értik a helyzetet, Végel szerint – aki a balkáni csoport tagja – értetlenségükbe lenézés vegyül: ők tudják, mennyire mindegy valójában, ki hol áll. Az univerzalizmus itt a megértésre való törekvés megtagadása – közvetlenül a balkáni háború kezdete előtt. Végel itt és a könyv számos más pontján is érzéketlenségként veti el az efféle „nyugati” hozzáállást, helyébe a fikció multikulturalitását állítja, annak a lehetőségét, ahogy a várost újra benépesítik egykori lakói, akiknek egykori ottlétét őrzi a város, amely végső soron nem is más, mint anyagi természetű, megtapintható emlékezet. Európa „besűrűsödik” a peremvidék fikcióteremtő emlékezetében, e könyvben elsősorban Újvidéken és Triesztben. A sokszínűség velejéig hazug kísérletei, a Monarchia és a titóizmus egyszerre gúny és nosztalgia tárgyai, akárcsak a könyvben emlegetett Joseph Rothnál. Amennyiben Újvidéket nem söprik el a háborúk, a tömeggyilkosságok, ha nem omlik össze a Monarchia, amely Béccsel összekötötte, akkor a kései emlékező nem tett volna szert erre a pozíciójára, Szenttamáson, szülőfalujában kétkezi munkával töltötte volna az életét. Ugyanezt a gúnyos kontrasztot villantja fel Claudio Magris és a csóró, „jugoszláv” Végelt egy alkalommal egy triezsti kávéházból jószándékúan (hogy ne költse el minden pénzét kávéra) eltanácsoló, szerb főpincér képzeletbeli találkozása – a vendégmunkás és a Duna nagy írója: a lokális multikulturalizmus két arca. Magris talán nem gondolta végig kellőképpen a sokféleség és az alávetés viszonyát, pedig az alávetés nem szűnt meg a balkáni háborúk végén, nem szűnt meg, amikor kimúlt a XX. század, nem szűnt meg Szerbia bombázása

Francis Ponge

A HÚSSZELET

Minden hússzelet egyfajta gyár, vérmalom és vérszivattyú.
Tömlő, olvasztókemence és tartály határos itt léghal-
páccsal és zsírpárával.
Forró gőz csap fel. Sötét vagy vakító tűz vöröslük benne.
Nyílt színen futó forrás görget epét és salakot.
De mindez az éj, a halál közeledtével lassan kihűl.
Hamarosan rozsda vagy más kémiai folyamat kezd
dolgozni rajta,
amelynek nyomán gyomorforgató szagok keletkeznek.

A FIATAL ANYA

Néhány nappal a szülés után a női szépség átalakul.

A gyakran a mellek felé hajló arc kissé megnyúlik. Ha a közeli tárgyra függesztett figyelmes szemek néha felemelkednek is, mindig kissé réveteg hatásuk van. Egy bizalommal teli, de folytonosságra vágyó tekintet néz ilyenkor ránk. A kar és a kézfej meghajlik és megerősödik. A jócskán lefogyott és meggyengült comboknak kényelmes az ülőhelyzet, a magasra felhúzott térd. A has megpuffadt, halovány és még nagyon érzékeny; az alhas nyugalomhoz, a lepedők sötétjéhez szoktatja magát.

... De ez a méretes test nemsokára felgyógyul, mozogni kezd az alulméretezett térben, a kitergetett vásznak négyyszögletű, fehér lobogói között, melyeket alkalomadtán szabad kezével megérint, megdörzsöl, okosan megtapogat, hogy az eljárás eredményétől függően kisimítsa, vagy épp összehajtogassa őket.

SZABÓ Marcell fordításai

után – figyelmeztet Végel. A régió alapítványos volt és maradt. „A Parlament arra jó, hogy védje az úgazdagokat, a jogállami ostor mégis kívánatosabb, mint a kommunista járom.” (84.) Ha itthon mondaná valaki, rendesen le lenne populizáltva és percekben belül minimum a képvisleti demokrácia ellensége lenne. Nem csoda, hogy Végel iránt nem érdeklődik igazából senki. Nem csoda, hanem feneketlen, minden „oldalra” egyként kiterjedő provincializmus.

A történelmi állandóként fennmaradó kiszolgáltatottságot a fikció nem váltja meg, csak elképzelhetővé és átélhetővé teszi, egyaránt túllépve a nacionalizmuson és az univerzalizmuson, a romokat építőkövekként használva: „Két valóságos történet ötvözése egy fiktív történetet szül, ami az egynyelvűség ellentéte” – írja. (157.) A könyv második részét záró „hangjáték”, a Szerbiából „haza felé” tartó balkáni vendégmunkásoknak a buszutazás alatti beszélgetése a „multikulti” nyomorúság részvételteljes paródiája, a hangok és a műfajok keverése pedig egyfajta poétikai pluralizmus, „soklelkűség”, ahogyan Végel mondja egy helyütt.

A könyvben és az életműben mégis, min-

den radikalitásával együtt is végig jelen van az anekdotikus kedély, és megmenti a könyv naplóesszé-szerű részeit azoktól a veszélyektől, amelyekről ennek a műfajnak a magyar irodalomban hagyományosan nem sikerül megmenekülnie: Végel közeli rokona, Kertész Imre alkalmankénti apodiktikusságától és közös rokonuk, Márai Sándor önsajnálattól és önkomolyanvételétől.

„Itt konzervatív hűség és liberális pluralizmus járja” – áll a nyolcvanadik oldalon. Az állandó kitörlések régiójának lakója tudja, hogy a hűség nem más, mint bármi kitörlésnek megtagadása: a hűség maga a pluralizmus. A kitörléssel szemben pedig a regény szelleme és kedélye áll és győz is, amennyire egyáltalán győzhet, mert minden törlés regénnyé válik végül.

Egy kultúra akkor válik bizonyosan provinciálissá, ha nem képes észrevenni nagy alkotóit csupán amiatt, mert az állam határain kívül élnek és ráadásul még ott sem mutatnak túl sok érdeklődést a hivatalos magyarság előírásai iránt: éppen csak feltesznek párat a magyar nemzeti kultúra legfontosabb kérdései közül. Az efféle reflexiónak ritkán szoktunk örülni. Pedig minden okunk megvolna rá.